

УДК 303.425:001.891

КАМІНСЬКА А.І., наук. співробітник
 ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України
anna_kaminska@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «РИНОК» В ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Розглядається економічна сутність ринку та характеристика його основних функцій. Вивчаються основні концепції формування ринку з урахуванням історичного досвіду і наших днів. Встановлено, що ринок – це комплексне поняття, яке включає в себе одночасно сферу обміну благами за законами товарного виробництва і грошового обігу, місце або економічний простір, де відбуваються угоди. Це форма зв'язків між продавцями-покупцями товарів і спосіб організації господарства, що визначально характеризує усе життя суспільства. З другого боку ринок – це певна сукупність економічних відносин між фізичними та юридичними особами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг відповідно до законів сучасного товарного виробництва.

Ключові слова: ринок, функції ринку, економічні відносини, виробники, споживачі.

Постановка проблеми. Поняття «ринок» є однією з найбільш поширених категорій в економічній теорії та широко вживаних у нашому суспільстві, і часто сприймається як усім відоме, таке, що не потребує пояснень. Але насправді є багато тлумачень ринку як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі, тому що в процесі розвитку виробництва й обміну це поняття збагачувалося і змінювалося. Виникнення ринку зумовлено об'єктивними умовами, поглибленням суспільного поділу праці, еволюції власності, розвитком товарного виробництва, його законами, відокремленістю товаровиробників, потребами вдосконалення життя суспільства загалом.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення ринку та ринкових відносин зробили відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: А.О. Задоя, Ф. Котлер, О. Курно, К.Р. Макконнелл, А. Маршалл, Л.Ю. Мельник, С.В. Мочерний, Д. Рікардо, П.Т. Саблук, А. Сміт та ін. Разом з тим слід зазначити, що, враховуючи відсутність єдиного підходу з боку вчених до тлумачення категорії «ринок», це питання потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета дослідження – вивчення виникнення наукових позицій щодо трактування змісту категорії «ринок» у контексті еволюції економічної науки.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, системно-структурний аналіз, абстрактно-логічний, узагальнення та порівняння.

Результати досліджень та їх обговорення. В економічній науці розрізняють два основних типи економічних систем: ринкове господарство та державно-планове господарювання. Довгі десятиліття в нашій країні панувала адміністративно-командна система, яка, як показала практика, виявилась неефективною. Світовий досвід переконливо довів, що найбільш ефективною формою організації економічного життя суспільства є ринкова економіка [1].

Ринковий обмін або просто ринок виник разом із суспільним поділом праці та супроводжує людство протягом всієї його історії. Спочатку був «німий» обмін, під час якого люди одного племені залишали на межі своєї території певні продукти обміну і покидали це місце. Представники іншого племені забирали чужі і замість них залишали свої товари. Учасники обміну уникали зустрічей, оберігаючи своє життя. Поступово німий обмін переріс у ринковий, супроводжуваний контактуванням сторін і торгівлею [2].

З часу виникнення ринку різні напрями та школи економічної думки неоднозначно тлумачили його сутність. Спочатку під ринком розуміли місце, на якому продавці і покупці особисто зустрічалися, пропонували товари і пред'являли попит на них, виторговували – залежно від попиту та пропозиції – нові ціни або ж просто оперували минулими і обмінювали товари.

Першу спробу дати наукове визначення ринку зробив французький економіст О. Курно. На його думку, цей термін позначає «будь-який район, на якому взаємовідносини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на одні й ті самі товари мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися» [3].

Адам Сміт, якого часто називають батьком економічної науки, в своїй книзі «Богатство народів» назвав ринки «невидимою рукою», яка роздає людям саме ті економічні ролі, які вони можуть грати краще за всіх [4].

Нині існує велика кількість визначень сутності ринку, тому коротко подати їх дуже важко. На думку одного з класиків ринкової економіки А. Маршалла, «ринок – це район, де зносини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на одні і ті ж товари легко вирівнюються» [5]. На думку Філіпа Котлера, відомого маркетолога, «ринок – це сукупність наявних та потенційних покупців товару» [6]. Але таке визначення є вузьким та не містить таких елементів як продавці, товарна маса.

К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю у праці «Економикс: принципи, проблемы и политика» [7] розглядають ринок як інститут або механізм, який зводить разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг. Американський економіст П. Хейне стверджував, що ринок – «це просто набір взаємозв'язків або конкурентних торгів» [8].

Українські економісти в своїх працях по-різному трактують термін «ринок». Мочерний С.В. вважає, що це певна сукупність економічних відносин між індивідами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва [3].

На думку авторів підручника «Основи економічної теорії» Задоя А.О. та Петруня Ю.Є., ринок – це спосіб взаємодії економічних суб'єктів, в основі якого лежить цінова система та конкуренція [9]. В іншому підручнику із аналогічною назвою наведено дещо інше визначення: «сучасний ринок – це один з феноменів, який зумовлює складну систему господарювання, в якій тісно взаємодіють ринкові закономірності, численні регулюючі інститути (передусім державні) і масова свідомість» [10].

Автори Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. та Кириленко І.Г. визначають сутність ринку в кількох площинах:

- в організаційному та історичному плані – це публічне місце у тому чи іншому населеному пункті, простір (зона, територія), де товари виставляються на продаж і відбуваються їх купівля-продаж, або укладаються угоди між суб'єктами ринку;
- з позицій суспільного виробництва – це сфера обігу в загальній структурі виробництва, сфера реалізації вироблених товарів, сукупність актів купівлі-продажу, посередницька форма діяльності;
- з погляду суб'єктів і об'єктів ринок є сукупністю економічних відносин різних суб'єктів товарного господарства з приводу обміну продуктами праці або діяльності [11].

У сучасних економічних словниках та енциклопедіях наводиться таке визначення поняття ринку: 1) місце купівлі-продажу товарів та послуг, укладання торговельних угод; 2) економічні відносини, пов'язані з обміном товарів та послуг, в результаті яких формуються попит, пропозиція та ціна [12, 13]; 3) система товарно-грошових відносин у сфері обміну, яка сприяє реалізації товарів і наданню послуг [14, 15]; 4) сфера обміну як система товарно-грошових відносин виробників і споживачів матеріальних благ і послуг [16]; 5) система економічних відносин, що забезпечує ефективне функціонування народного господарства на основі зацікавленості товаровиробників у одержанні прибутку [17].

Виділимо функції ринку, через які відображається сутність ринку: здійснення визначення вартості товару та його реалізації, перетворення продукту праці на товар; забезпечення безперервності процесу суспільного відтворення, формування цілісності національної системи та її зв'язок з іншими національними економіками в масштабі світового ринку; сприяння вирівнюванню цін, експорт, імпорт, посилення конкуренції між виробниками як в масштабі окремої країни, так і в межах світового господарства; задоволення потреб споживачів: населення, громадських організацій, переробної промисловості. Основними функціями ринку є ціноутворювальна, регулювальна, спонукальна (стимулювальна), контролювальна, інтегрувальна, інформаційна, оздоровча та функція розвитку (рис. 1).

Висновки. Отже, проведення аналізу літературних джерел зарубіжних та вітчизняних дослідників (монографій, підручників, енциклопедій та словників) дає змогу нам зробити наступні висновки:

- по-перше, ринок – це будь-яке місце, на якому продавці й покупці особисто зустрічаються. Перші – пропонують товари та послуги, а другі – пред'являють на них попит, торгуються і виторговують прийнятні для обох сторін ціни;

- по-друге, в узагальненому розумінні ринок – це вся сукупність процесів торгівлі, актів купівлі-продажу незалежно від того, де вони відбуваються. У такому вигляді ринок характеризується багатьма екстериторіальними ознаками, такими, як вид товарів, що продаються, обсяг продажів і покупок (ємність ринку), спосіб торгівлі, рівень цін (дорогий, дешевий). Тут ринок розуміється вже як торгівля в широкому значенні слова, як ринковий процес з'єднання продавця із покупцем.

- по-третє, ринок – це система економічних відносин між людьми, підприємствами, державами, що спирається перш за все на принцип, згідно з яким все в світі продається та купується, обмінюється на вільній основі, але із дотриманням правил платності. Іншими словами, ринок – це економічні відносини, які засновані на ринкових законах та принципах.

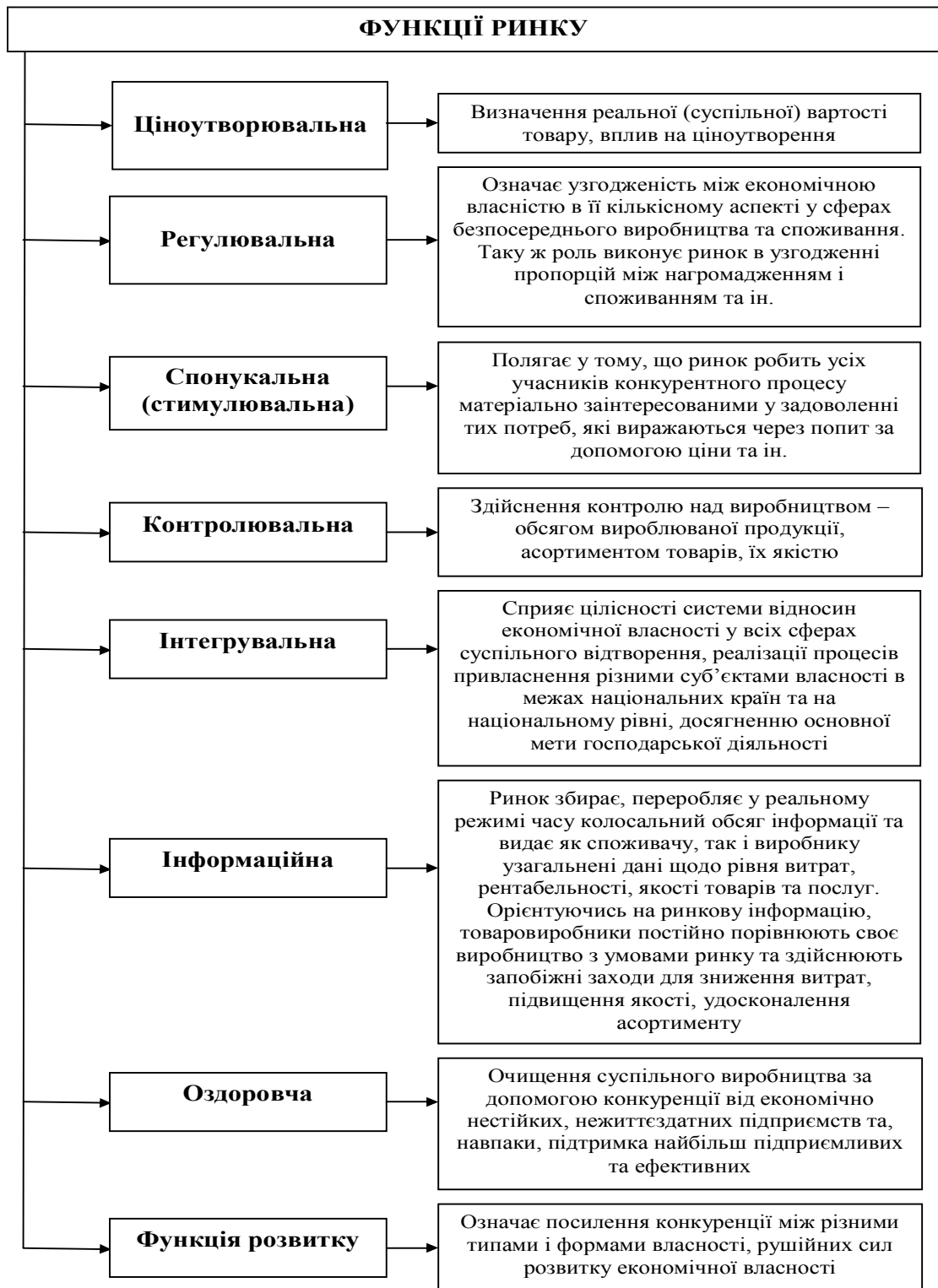

Рис. 1. Характеристика функцій ринку в економіці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи економічної теорії / За ред. В.О. Білика, П.Т. Саблука. – К.: Інститут аграрної економіки, 1999. – 468 с.
2. Коваленко Ю.С. Аграрний ринок України: організація та управління / Ю.С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
3. Основи економічної теорії / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Видавничий центр «Академія», 1998. – 464 с.
4. Мікроекономіка / Пер. с англ. В. Лукашевича і др.; под общ. ред. В. Лисовика і В. Лукашевича. С.-Пб., 1994. – 448 с.
5. Маршалл А. Принципы политической экономии: в 3 т. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1983–1984.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга: пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Е.М. Пеньковой. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с.
7. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. с англ. Е.С. Иванова и др. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.

8. Хейне П. Экономический образ мышления: моногр. / П. Хейне, П. Дж. Боуттке, Д.Л. Причитко; пер. с англ. – 10-е изд. – М.: Вильямс, 2007. – 544 с.
9. Задоя А.А. Основы экономической теории / А.А. Задоя, Ю.Е. Петруня. – М.: Рыбари, 2000. – 479 с.
10. Основы економічної теорії: політекономічний аспект / Відп. ред. Г.Н. Климко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 615 с.
11. Мельник Л.Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, І.Г. Кириленко. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 748 с.
12. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
13. Рынок: Бизнес. Коммерция. Экономика. Толковый терминологический словарь / Сост. В. А. Калашников; Под общ. ред. Л.П. Дашкова. – 2-е изд., испр., доп. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1994. – 219 с.
14. Алексєєнко Л.М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) / Л.М. Алексєєнко, В.М. Олексєнко, А.І. Юркевич. – К.: Видавничий будинок «Максимум»; Тернопіль: «Економічна думка», 2000. – 592 с.
15. Толковый словарь рыночной экономики / Под общ. ред. Ф.А. Крутикова. – М., 1993. – 304 с.
16. Економічний словник / За редакцією Багрія П.І., Дорогунцова С.І. – К., 1973. – С. 476.
17. Рыночная экономика: 200 терминов / Под общ. ред. Г.Я. Кипермана. – М.: Политиздат, 1991. – 224 с.

REFERENCES

1. Osnovy ekonomichnoi' teorii' / Za red. V.O. Bilyka, P.T. Sabluka. – K.: Instytut agrarnoi' ekonomiky, 1999. – 468 s.
2. Kovalenko Ju.S. Agrarnyj rynek Ukrainy: organizacija ta upravlinnja / Ju.S. Kovalenko. – K.: IAE UAAN, 1998. – 108 s.
3. Osnovy ekonomichnoi' teorii' / Za red. S.V. Mochernogo. – K.: Vydavnychjy centr «Akademija», 1998. – 464 s.
4. Mikrojekonomika / Per. s angl. V. Lukashevicha i dr.; pod obshh. red. V. Lisovika i V. Lukashevicha. S.-Pb., 1994. – 448 s.
5. Marshall A. Principy politicheskoy jekonomii: v 3 t. / A. Marshal. – M.: Progress, 1983–1984.
6. Kotler F. Osnovy marketinga: per. s angl. / Obshh. red. i vstup. st. E.M. Pen'kovej. – M.: Progress, 1990. – 736 s.
7. Makkonnell K.R. Jekonomiks: principy, problemy i politika / K.R. Makkonnell, S.L. Brju; per. s angl. E.S. Ivanova i dr. – K.: Hagar-Demos, 1993. – 785 s.
8. Hejne P. Jekonomicheskij obraz myshljenija: monogr. / P. Hejne, P. Dzh. Bouttke, D.L. Prichitko; per. s angl. – 10-e izd. – M.: Vil'jams, 2007. – 544 s.
9. Zadoja A.A. Osnovy jekonomicheskoy teorii' / A.A. Zadoja, Ju.E. Petrunja. – M.: Rybary, 2000. – 479 s.
10. Osnovy ekonomichnoi' teorii': politekonomichnyj aspekt / Vidp. red. G.N. Klymko. – 4-te vyd., pererob. i dop. – K.: Znannja-Pris, 2002. – 615 s.
11. Mel'nyk L.Ju. Ekonomichna teorija na mezhi tysjacholit' / L.Ju. Mel'nyk, P.M. Makarenko, I.G. Kyrylenko. – K.: IAE UAAN, 2003. – 748 s.
12. Rajzberg B.A. Sovremennij jekonomicheskij slovar' / B.A. Rajzberg, L.Sh. Lozovskij, E.B. Starodubceva. – 2-e izd., ispr. – M.: INFRA-M, 1999. – 479 s.
13. Rynek: Biznes. Kommercija. Jekonomika. Tolkovyy terminologicheskij slovar' / Sost. V. A. Kalashnikov; Pod obshh. red. L.P. Dashkova. – 2-e izd., ispr., dop. – M.: Informacionno-vnedrencheskij centr «Marketing», 1994. – 219 s.
14. Aleksejenko L.M. Ekonomichnyj slovnyk: bankivs'ka sprava, fondovyy rynek (ukrain's'ko-anglijs'ko-rosijs'kyj tлумачnyj slovnyk) / L.M. Aleksejenko, V.M. Olexsijenko, A.I. Jurkevych. – K.: Vydavnychjy budnyok «Maksimum»; Ternopil': «Ekonomichna dumka», 2000. – 592 s.
15. Tolkovyy slovar' rynochnoj jekonomiki / Pod obshh. red. F.A. Krutikova. – M., 1993. – 304 s.
16. Ekonomichnyj slovnyk / Za redakcijeju Bagrija P.I., Doroguncova S.I. – K., 1973. – S. 476.2. Kovalenko Ju.S. Agrarnij rynek Ukraine: organizacija ta upravlinnja. – K.: IAE UAAN, 1998. – 108 s.
17. Rynochnaja jekonomika: 200 terminov / Pod obshh. red. G.Ja. Kipermana. – M.: Politizdat, 1991. – 224 s.

Теоретические основы формирования категории «рынок» в процессе эволюции экономической мысли А.И. Каминская

Рассматривается экономическая сущность рынка и характеристика его основных функций. Изучаются основные концепции формирования рынка с учетом исторического опыта и наших дней. Установлено, что рынок – это комплексное понятие, включающее в себя одновременно сферу обмена благами по законам товарного производства и денежного обращения, место или экономическое пространство, где совершаются сделки. Это форма связей между продавцами-покупателями товаров и способ организации хозяйства, что определяющее характеризует всю жизнь общества. С другой стороны рынок – это определенная совокупность экономических отношений между физическими и юридическими лицами по поводу купли-продажи товаров и услуг в соответствии с законами современного товарного производства.

Ключевые слова: рынок, функции рынка, экономические отношения, производители, потребители.

Theoretical principles of forming the category of "market" in the evolution of economic thought A. Kaminska

In the article the essence of market and economic characteristics of its basic functions. We study the basic concepts of market development, taking into account historical experience and the present day.

The market is a complex economic category, and which directly affect the level of economic development. Currently, scientists have not developed a common approach to determining the nature of the market, so it is impossible to give only one interpretation of the definition of "market".

First, the market – is any place where sellers and buyers meet personally. The first – offer goods and services, and the second – placing them on demand, traded and bargain for acceptable to both prices;

Second, in a generalized sense market is the totality of the trading process, acts of sale, regardless of where they occur. As such, the market is characterized by many extraterritorial characteristics such as type of goods which sold, sales and purchases

(market size), method of trading, the price level (expensive, cheap). This market has understood how to trade in a broad sense, as a market process of compounds seller with the buyer.

Thirdly, the market is a system of economic relations between people, companies, countries, based primarily on the principle that everything in the world is sold and bought, exchanged on a free basis, but compliance with the rules of payment. In other words, the market - is the economic relations that are based on market laws and principles.

For a comprehensive study of the essence of the market the author highlights the main features of the market:

1. Integrating. Promotes integrity of economic property relations in all spheres of social reproduction, the implementation process of appropriation of property by various actors within national states and at the national level, to achieve the main goal of economic activity.

2. Information. Market collects, processes in real time and a huge amount of information gives as a consumer and producer of generalized data on the level of costs, profitability, quality of goods and services. Focusing on market information, producers are constantly comparing their production with market conditions and implement preventive measures to reduce costs, increase quality, improve range.

3. Pricing. Determining the real (social) cost of goods, the impact on pricing.

4. Control. Control over production - the volume of manufactured products, range of products and their quality.

5. Stimulating. It is fact that the market makes all participants a competitive process financially interested in satisfying those needs that are expressed through demand via price.

6. Remediation. Cleaning social production through competition from economically unsustainable, unviable enterprises and, on the contrary, support most enterprising and effective.

7. Regulated. Market gives answers the question: what to produce? for whom to produce? how to produce? Intrabrand competition stimulates reduce unit costs, encourage productivity growth, technological progress, improve product quality. Interindustry competition by transferring capital from industry to industry forms the optimal structure of the economy, stimulating expansion of the most promising industries. Saving and support the competitive environment - one of the most important tasks of state regulation in the countries with developed market system.

8. Function development. It means increased competition between different types and forms of ownership, the driving forces of economic ownership.

Keywords: market, market function, economic relations, producers, consumers.

Надійшла 06.10.2015 р